

PARLIAMENT
OF THE REPUBLIC OF SOUTH AFRICA

Mbulavulo Wa Presidente Na Rixaka

*"Ku tlangela ndzhaka ya ntshunxeko hi ku tiyisa
vuxaka exikarhi ka Palamende na Vanhu"*

Nyenyenyani i n'hwetj ya nkoka swinene eka Palamende na Maafrika Dzonga hinkwawo. I nkarhi wa nkambisiso, ku ehleketela emahlweni na ku endla swirhangana swa swilaveko swa tiko. Lembe rin'wana na rin'wana hi Nyenyenyani Mbulavulo wa Presidente na Rixaka wu va kona, loko Presidente a vulavurisana na rixaka tanihi murhangeri wa tiko.

Xana Mbulavulo wa Presidente na Rixaka i yini?

Mbulavulo wa Presidente na Rixaka, eku pfuriweni ka lembe na lembe ka Palamende, i mbulavulo wa rixaka hi Presidente wa Rhiphabliki ra Afrika Dzonga. Mbulavulo wu endliwa eka Ntshamo wa Nhlangelano wa Huvo ya Rixaka (NA) na Huvo ya Rixaka ya Swifundzankulu (NCOP) wa Palamende. Wu kongomisa eka xiyimo xa nkarhi wolowo xa swa tipolitiki na soxiyoikhonomi xa rixaka. Ntshamo wu vitaniwa hi Presidente naswona wu rhurheriwa hi Xipikara xa NA na Mutshamaxitulu wa NCOP. Hi yin'wana ya mikhuvo yo kala laha marhavi manharhu ya mfumo ku nga Huvonkulu, leyi yimeriwaka hi Presidente, Xandla xa Presidente na Vaholobye; Vuavanyisi, lebyi yimeriwaka hi Muavanyisinkulu wa tiko na Vaanyisikulu va Swifundzankulu; na Huvo yo Endla Milawu, leyi yimeriwaka hi Swirho swa Palamende (tiMP) ya hlengeletana endhawini yin'we. Swirho swa vaaki naswona swa yimeriwa eka Mbulavulo wa Presidente na Rixaka ku nghenelela eka nkhuvo lowu nga na xiphemu xa nkoka eku vumbeni ka rixaka ra hina.

Hikwalaho ka yini Mbulavulo wa Presidente na Rixaka wu ri na nkoka?

Eka mbulavulo, Presidente u kombisa leswi fikeleriwewe na mithontho leyi ku hlanganiwewe na yona eka lembe leri nga hundza na ku aneka minongonoko ya lembe leri landzelaka. Mbulavulo wu khumba timhaka ta tipolitiki, ikhonomi na vanhu na ku tekela enhlokweni xiyimo hi ku anghahela xa Afrika Dzonga. Wu tlhuvutsa timhaka ta xikaya ta Afrika Dzonga kun'we ni vuxaka bya rona eAfrika na le ndzhandzheni. Mbulavulo wa Presidente na Rixaka i ndlela ya nkoka yo tihlamulela eka Palamende na vaaki va Afrika Dzonga eka leswi swi humeleleke eka lembe leri nga hundza na ku katsa vaaki eka ajenda ya swa tipolitiki ya lembe leri landzelaka. Mbulavulo wa Presidente na Rixaka wu tlhela wu va hi mayelana ni ku tlangela ka rixaka ra hina na ku akiwa ka tiko.

Xana wu va kona rini?

Mbulavulo wa Presidente na Rixaka wu tala ku va kona hi Nyenyenyani. Hambiswiritano, loko ku ri na nhlawulo wa mani na mani ku va ni mivulavulo mimbirhi, wun'we wo komba xiyenge xo hetelela xa Palamende leyi humaka, kasi lowun'wana wu le ndzhaku ka nhlawulo, loko Presidente lontshwa na Palamende va vekiwa. Eka ku hambuka eka mukhuva hi Nyenyenyani 2010, Mbulavulo wa Presidente wu andlariwile nimadyambu ro sungula, ku nyika Maafrika Dzonga yo tala nkateko wo hlalela mafambiselo na ku yingisela mbulavulo wa Presidente. Hikwalaho ka ku cinca loku, vuhlaleri bya thelevhixini byi tlakukile ku suka eka kwalomu ka vahlaleri va timilyoni timbirhi ku ya ehansinyana ku vahlaleri va timilyoni ta mune.

Ku nghenelela ka vaaki eka Mbulavulo wa Presidente na Rixaka

Ku nghenelela ka vaaki i xiphemu xa nkoka xa nkhuvo. Swirho swa vaaki swa rhambiwa ku nghenelela eka nkhuvo tanihi vuyeni lebyi rhambiweke bya Palamende. Vaakitiko va Afrika Dzonga ku suka hinkwako eAfrika Dzonga na ku suka eka xifundzankulu xin'wana na xin'wana va vumba xiphemu xa Mixaxamelo ya Vana va Xikolo na va Vaaki yo Xixima. Nxaxamelo wa Vaaki wo Xixima, lowu amukelaka Presidente ePalamende, wu vumbiwa hi Maafrika Dzonga ntsenantsena. Nxaxamelo wa Vana va Xikolo wo Xixima wu vumbiwa hi vana vo suka eswikolweni swa tiko hinkwaro naswona va yimela vantshwa, lava eka vona Afrika Dzonga ri vekeke vumundzuku bya tiko. Maafrika Dzonga lava xiximekaka va tala ku rhambiwa ku va xiphemu xa migingiriko leyi. Va huma ku suka eka swifundzankulu naswona i vanhu lava veke ni ku hoxa xandla lokukulu swonghasi etikweni.

Mbulavulo wa Presidente na Rixaka na ntirho wa vuangameri wa Palamende

Mbulavulo wa Presidente na Rixaka wu vumba xiphemu xa nkoka eka vuangameri na vutihlamuleri. Xikambelo xa xiviri xa xidemokirasi i ndlela leyi hayona Palamende yi nga tiyisakaka leswaku mfumo

wu tshama wu ri karhi wu tihlamulela eka vanhu. Vuangameri i ntirho lowu nyikiwaka hi Vumbiwa eka Palamende ku veka tihlo na ku angamela mitirho ya mfumo. Palamende yi nyikiwa matimba yo angamela marhavi hinkwawo ya Mfumo ku katsa na lama ya nga eka levhele ya xifundzankulu na ya miganga hi xikongomelo xo:

- ❖ Endla mfumo wu tihlamulela eka mali ya vahumesi va xibalo
- ❖ Endla mitirho ya mfumo yi ku tlangandla erivaleni no
- ❖ Engetela ntshembo wa vaaki eka mfumo.

Loko ku endliwa vuangameri Palamende yi kongomisa eka:

- ❖ Hilaha milawu yi simekiwaka hakona
- ❖ Hilaha mipimanyeto yi tirhisiweke hakona na
- ❖ Loko tindzawulo ta mfumo ti karhi ti fambisiwa kahle.

Ntirho wa vuangameri wu khumba mafambiselo ya kahle ya tindzawulo ta mfumo hi xikongomelo xo antswisa mphakelo wa vukorhokeri na ku fikelela risima ro antswa ra vutomi eka vaakitiko hinkwawo.

Eka Mbulavulo wa Presidente na Rixaka, Presidente u kambisisa mavonelo ya rixaka no andlala swikongomelo swa tiphohli na swiphakeriwa swa lembe leri landzelaka. Leswi swi fambelanisiwa ni swikongomelo leswi na swiphakeriwa leswi kunguhatiweke leswaku Holobywa wa Timali a andlala Mpimanyeto wa lembe leri landzelaka, hi ntolovelo ku ya emahelweni ya Nyenyenyani. Swikongomelo swa tiphohli na swiphakeriwankulu swi vumba masungulo ya leswi mfumo wu nga ta swi endla eka lembe leri landzelaka. Lowu i mpimo lowu hawona Palamende yi endlaka mfumo wu tihlamulela eka vanhu, eka leswi wu swi phakelaka, na hilaha mali leyi nyikiweke yi tirhisiwaka hakona.

Xana ku humelela yini endzhaku ka Mbulavulo wa Presidente na Rixaka?

Endzhaku ka loko Mbulavulo wa Presidente na Rixaka wu andlariwile, wa njhekanjhekanisiwa hi Tindlu ta Palamende letimbirhi. Mavandla ya tiphohli ya na xivandlanene xo nyika mavonelo ya wona na ku vutisa swivutiso hi timhaka leti boxiweke eka mbulavulo. Timhaka leti karhataka ta boxiwa naswona tindhawu leti nga ni nkoka swinene eka rixaka ta kombisiwa. Vaaki wa rhambiwa ku va kona no hlalela njhekanjhekanisano lowu tanihilaha swi endlwaka hakona eka mitshamo hinkwawo ya Palamende. Endzhaku, Presidente u angula timhaka leti boxiweke na swivutiso leswi humaka eka njhekanjhekanisano.

Xana nkongomelo wa Palamende eka lembe leri i yini?

Nkongomelo wa Palamende eka 2011 i *“Ku tlangela ndzhaka ya ntshunxeko hi ku tiyisa vuxaka exikarhi ka Palamende na Vanhu”*. Lembe rin’wana na rin’wana Palamende yi kuma nkongomelo lowu leteriwaka hi nkongomiso wa maqhinga ya Palamende. Tiko ra xidemokirasi xa xiviri ri lava ku humesa matimba ya rona na suka eka vanhu, hi ku tirhisa nhlawulo wa nkarhi na nkarhi na ku nghenelela ka vaaki loku yaka emahlweni eka tiphurosese ta mafumele. Nkongomelo wu khuthaza ku humelerisiwa ka xidemokirasi xa ku nghenelela, xa vuyimeri na ku va xa vumbiwa, laha vaakitiko va tikatsaka eka timhaka ta ku endla milawu na vuangameri. Wu tiyisisa ntirho wa Palamende, lowu ku nga ku yimela vanhu na ku tiyisisa mfumo hi vanhu hi ku fambisiwa hi Vumbiwa. Ntirho wa Palamende na wa Swirho swa yona wu fanele ku kongomisa eka ku tiyisa vuxaka exikarhi ka vanhu na vuyimeri va vona lava hlawuriweke. Ku humelela ka Palamende swi lawuriwa hi ku nghenelela ka nkinkhi ka vaakitiko hinkwawo va Afrika Dzonga ku nyika ndlela eka ntirho wa Swirho swa Palamende (tiMP) swa vona leswi hlawuriweke na le ka nhlango.

Xana vaaki va nga nghenelela njhani ePalamende?

Ku tikatsa eka mafambiselo ya nkhuvo wa Mbulavulo wa Presidente na Rixaka i ndlela yin’wana leyi hayona vaaki va nga tikatsaka eka Palamende ya vona. Ku na tindlela tin’wana ta ku nghenelela hatona ePalamende naswona leswi swi katsa ku vhoti eka nhlawulo, ku joyina vandla ra tiphohli, ku gangisa na ku joyina nhlango wo tinyikela kumbe lowu nga riki wa mfumo, ku tihlanganisa ni tiMP, ku endla swikombelo kumbe miandlalo na ku rhumela tiphethixini ePalamende.

Palamende yi tiboha ku tiendla leswaku yi fikeleleka eka vaaki wa Afrika Dzonga hi ku tumbuluxa swivandlanene swa ku tikatsa ka nkoka na ku nghenelela ka hinkwavo: vatatana na vamanana, lavo dyondza na lava nga dyondzangiki, lava tirhaka na lava nga tirhiki, lava nga riki na vutsoniwa na lava nga ni vutsoniwa, lava sweleke (ngopfungopfu lava sweleke ematikoxikaya), na mitlawa yin'wana leyi kongomisiwaka: ku hlengeleta no humesa mavonelo eka timhaka leti fambelanaka ni swilaveko swa vona swa masungulo. Minongonoko yo karhi tanihi *Huvo ya Vanhu, Ku Yisa Palamende eka Vanhu, Palamende ya Vamanana na Palamende ya Vantshwa*, hinkwato i tipulatifomo leti kongomisiweke eka ku vulavurisana ni vaaki ku twa mavonelo ya vona hi leswi swi nga swa nkoka swinene eka vona. Palamende yi lava ku ndlandlamuxa ku tikatsa ka vaaki na ku nghenelela swi karhi swi fambisana ni nkongomelo wa lembe leri wa *"Ku tlangela ndzhaka ya ntshunxeko hi ku tiyisa vuxaka exikarhi Palamende na Vanhu"*.

Xana u nga tsakela ku endzela Palamende?

Hofisi ya swa Dyondzo ya Vaaki ya Palamende yi nyika tendzo ta mahala ta Palamende na nkateko eka vaaki ku hlalela mijekanjhekesano wa ri eka tigarari ta Huvo ya Rixaka na Huvo ya Rixaka ya Swifundzhankulu. Swi nga tlhela swi lulamisiwa ku va vaaki wa hlangana ni Swirho swa Palamende na ku nghenela tinhlangeletano to Twa Mavonelo ya Vaaki kumbe ta Tikomiti. Loko u nga koti ku ta ePalamende, u nga endzela webusayiti ya hina ya www.parliament.gov.za kutani u tokota hi rendzo leri fanaka ra Palamende ya hina ku suka eka xiphemu xixi kumbe xixi xa misava.

Ku kuma vuxokoxoko byo tala tihlanganisi na:

Munhu wo Tihlanganisa na yena: Nhlanhla Mrwerwe

Riqingho: (021) 403 2266 • **Fekisi:** (021) 403 3817 / 403 3303

Imeyili: nmrwerwe@parliament.gov.za

TIMHAKANKULU

- Mbulavulo wa Presidente na Rixaka (SONA) wu ta tlhela wu wa kona nimadyambu, hi 10 Nyenyenyani 2011.
- SONA yi avanyisiwile hi swiphemu swinharhu. Xo sungula i ku nghenelela ka vaaki loko Nxaxamelo wa Vaaki wo Xixima wu amukela Presidente na vuyeni byakwe loko va karhi va famba eka khapete yo tshwuka. Leswi swi landzeriwa hi nghingiriko wa ximfumo wa mfumo lowu katsaka ku xeweta hi ku balesa swibalesa ka 21 na ku haha no hundza ka Mavuthu ya le Moyeni kutani ku hetelela mbulavulo lowu languteriweke swinene wa Presidente.
- Swirho swa Mavuthu ya Vusirheleri ya Rixaka ra Afrika Dzonga swi xaxamela ni ndlela leyi Presidente a fambaka hi yona ku ya ePalamende.
- Nxaxamelo wa Mavuthu wo Xixima na wona wu nghenelela eka nghingiriko lowu, kasi bende ya mavuthu yi tlanga risimu ra rixaka ra Afrika Dzonga.
- Ku xeweta hi ku balesela swibalesa ka 21 ka balesiwa hi ku xixima Murhangeri wa Tiko, mujeko wa rixaka, Murhangeri wa Tiko wa rixaka rimbe, xirho xa ndyangu wa vukosi lebyi nga emfun'wini na khale ka Murhangeri wa Tiko.

XIVONO

Ku aka Palamende ya vanhu leyi tirhaka kahle leyi angulaka swilaveko swa vanhu na ku va yi fambisiwa hi miehleketo yo fikelela ku antswisa risima ra vutomi bya vanhu hinkwavo wa Afrika Dzonga.